

Nemzetközi dokumentum-ellátás az Országos Széchényi Könyvtárban¹

PAULIK Péter

Az Országos Széchényi Könyvtár sajátos könyvtárközi helyzete

A magyarországi könyvtárközi kölcsönzésben részt vevő könyvtárak között nemzeti könyvtárként sajátos szerepet tölt be az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK). Központi feladatainak egyike² a külföldi könyvtárközi dokumentum-ellátás, az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) keretében pedig a lelőhely-tájékoztató, a bibliográfiai és egyéb információszolgáltatás, az OSZK állományából történő másolatszolgáltatás, valamint a szabványos könyvtárkódok kiadása.

E feladatok központosított ellátását több tényező is indokolja. A nyilvánosan rendelkezésre álló információkon túl az OSZK-ban van meg a lelőhelyezéshez szükséges központi katalógusháttér³, és itt koncentrálódik az a szakismeret is, amely nélkülözhetetlen a könyvtáros tevékenységek között is speciális ismereteket igénylő nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés végzéséhez. A központosított feladatvégzés lehetővé teszi egyrészt az emberi erőforrások, másrészt a drága információforrások (fizetős nemzetközi adatbázisok) gazdaságosabb kihasználását is.

Az OSZK-ban – szemben a nyilvános könyvtári rendszer résztvevőinek többségével – igen csekély a belső, vagyis a saját beiratkozott olvasók szá-

mára történő könyvtárközi kölcsönzés, aminek egyfelől a teljességet célzó hungarika-gyűjtőkör, másfelől a kizárólag helybeni könyvtárhasználat a magyarázata. Vagyis az OSZK olvasóinak csak elvétve van szükségük olyan – leginkább külföldi – dokumentumokra, amelyekhez saját könyvtárukban nem tudnak hozzájutni, a nemzeti könyvtár saját állománya pedig csak másolatként kerülhet a könyvtárközi kölcsönzés vérkeringésébe.

Az elmondottak miatt a könyvtárközi kölcsönzés hazai rendszerében az OSZK közvetítő és koordináló szerepet lát el. Az intézmény e feladatra szakosodott szervezeti egysége az Országos Lelehelhely-koordinációs és Dokumentumellátó (OLD) osztály. Hozzá tartoznak a lelehelhelyezők és a lelehelhelyezést a mai napig is segítő hagyományos cédulakatalógusok is.

A központi cédulakatalógus (KC) szerepe

A lelehelhelyezés fontos segédeszköze a hazai internetes könyvtári katalógusok naprakész követésén és az OSZK saját katalógus-rendszerének használatán túl az ún. központi cédulakatalógus (KC), mely a hazai könyvtárak bejelentései alapján hagyományos formában tartja nyilván a Magyarországon 1952 előtt megjelent, illetve

a külföldön 1801-től napjainkig kiadott és hazai könyvtárakban hozzáférhető könyvek lelehelhelyeit. A KC munkatársai a rendelkezésre álló kommunikációs csatornákon keresztül (e-mailen, telefonon, személyesen) a legteljesebb hazai információforrásra támaszkodva adnak lelehelhely- és bibliográfiai tájékoztatást, s egyben lelehelhelyet szolgáltatnak a beérkező könyvtárközi kérésekhez is.

A külföldi könyvtárközi kölcsönzés gyakorlata az OSZK-ban

Könyvtárközi kérést bármely hazai könyvtár beiratkozott olvasója indíthat. A kérést könyvtárának könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosa adja föl az OSZK könyvtárközi kéréslapjának kitöltésével. A kéréslap használata regisztrációhoz⁴ kötött, kitöltése előtt a szolgáltatás részleteiről⁵ célszerű tájékozódni. A bejelentkező felületről⁶ érhető el az új kérések űrlapja, de innen lehet belépni akkor is, ha az utolsó 120 napban leadott kérések pillanatnyi státuszát szeretnénk megtekinteni (lásd az ábrát). Ezek a státuszok a belső nyilvántartásban bekövetkező státuszváltozáskor automatikusan emelődnek át, így teljesen naprakészek.

Ikt. Önnél	Ikt. OSZK	Érk. dátuma	Állapot
osz/818-13	005606	2013.11.07	A kérést töröltük.
osz/824-13	005620	2013.11.08	A kérést külföldre továbbítottuk.
osz/873-13	006086	2013.11.29	Választ várunk! (tájékoztató küldése)
osz/905-13	006547	2013.12.17	A kérést postán visszaküldtük. (Kérje közvetlenül.)
osz/013-14	000063	2014.01.07	A kölcsönzött dokumentum határideje lejárt. Kérjük, sürgősen küldje vissza!
osz/037-14	000148	2014.01.10	Választ várunk! (vállalja a költséget?)
osz/143-14	000594	2014.02.13	A kért dokumentumot elküldtük.
osz/177-14	000736	2014.02.28	A kérését iktattuk.

1. ábra

Példák különböző státuszú, már leadott kérésekre

Ha a kérőnek olyan közölnivalója is van, melyhez nem talál megfelelő mezőt (pl. előzetes ajánlatot kér, csak bizonyos kiadás felel meg, a számlázást más címre kéri, a KC már lelőhelyezte a kérést, ritka vagy egyedi dokumentum esetén ismeri a lelőhelyet, adatforrást közöl, stb.), azt az „Egyéb megjegyzések” között tudja feltüntetni.

Amennyiben van hazai lelőhely, a kérő könyvtár erről értesítést kap, és a kölcsönzés vagy másolatkérés az ODR-en keresztül bonyolítható le. Ha a kérés Magyarországról nem teljesíthető, és a kérő a külföldről történő teljesítést is bejelölte, a lelőhelyek közötti választást számos szempont mérlegelése előzi meg: a szolgáltató könyvtár gyorsasága, megbízhatósága, árai (másolatoknál gyakran előzetes ajánlatot kell kérni), a szóba jöhető fizetési módok (voucher, előrefizetés, átutalás, csekk, depozit), a postázási szokások, korábbi vitás esetek (melyek általában nehezítik a zökkenőmentes kapcsolatot), valamint a hoszszabbítás ottani gyakorlata.

Másolatok külföldről történő beszerzése elsősorban nemzetközi adatbázisokon (OCLC, Subito) keresztül történik, mert ezek – koncentráltóságuk révén – nagy hatékonysággal, gyorsan és általában a legolcsóbban nyújtják a szolgáltatást. Ritkább vagy unikális dokumentumokról kért másolatok beszerzésekor közvetlenül a dokumentumot őrző könyvtárnak megy a kérés.

Az OSZK OLD osztálya világszerte mintegy 4500 (2000 európai és 2500 tengerentúli) könyvtárral áll kapcsolatban, s ez a szám a felmerülő újabb igényeket követve folyamatosan nő. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy különleges, akár egzotikus kérések is a siker reményében kezdeményezhetőek. Ha jogi akadályok vagy könyvtárpolitikai megfontolások nem hátráltatják, a kommunikációs eszközök ugrásszerű fejlődésének és a könyvtári állományok feltartásának is köszönhetően szinte kivétel nélkül teljesíthetők az igények.

Előfordul, hogy mindezek ellenére sem sikerül információt szerezni egy-egy dokumentum lelőhelyéről. A bekérő könyvtáros ilyenkor is tesz még egy próbát a kiadás helye szerinti egyetemi vagy nemzeti könyvtárnál, melytől

jó esetben olyan új információt kaphat, amivel végül eljuthat a keresett dokumentum konkrét példányáig.

Folyamatos információgyűjtés a szolgáltató könyvtárakról

Ilyen nagy számú partnerkönyvtárral csak akkor lehet hatékonyan tartani a kapcsolatot, ha folyamatosan pontos információk állnak róluk rendelkezésre. Ezek persze az interneten részben megvannak, de a világhálón a változások olykor csak jelentős késéssel jelennek meg. Ezért a külföldi könyvtár-adatbázisokból kinyert saját adatbázisban azonnal rögzítésre kerül minden észlelt változás (pl. friss e-mail címek), valamint minden olyan tényező (gyorsaság, megbízhatóság, különleges adottságok), amelyek elősegíthetik az olvasók minél gyorsabb és zökkenőmentes kiszolgálását.

Statisztika

2012-ben az OSZK által könyvtárközi úton külföldről beszerzett dokumentumok közel fele Németországból érkezett. Ennek fő oka a kiváló állományokon túl a német könyvtárközi szolgáltatások általánosan magas színvonala. Nagyon kedvezőek a tapasztalatok a skandináv partnerekkel is, különösen az angol nyelvű könyvek tekintetében, az Egyesült Államok magas részaránya pedig elsősorban az OCLC-ből rendelt szakcikkeknek köszönhető. Kölcsönzések a tengerentúlról csak abban az esetben érkeznek, ha a beszerzés Európából nem lehetséges.

Dokumentumbeszerzés külföldről (2013)

Németország	44%
USA	10%
Franciaország	9%
Norvégia	7%
Nagy-Britannia	4%
Ausztria	3%
Svédország	3%
Olaszország	3%

Külföldről érkező kérések esetén a másolatok az OSZK állományából készülnek, a kölcsönzéseket pedig a hazai partnerkönyvtárak állományából az ODR igénybevételével teljesíti az OSZK. Németország ebben az irányban is jelentős célország, de – főként a határon túli magyarság igényeinek kielégítése miatt – a szomszédos országok is fontos helyet foglalnak el.

Külföldre teljesítés (2013)

Szlovákia	21%
Németország	17%
USA	11%
Ausztria	10%
Olaszország	5%
Franciaország	4%
Lengyelország	4%
Csehország	3%
Románia	3%
Horvátország	3%
Oroszország	3%
Svájc	3%

Használt főbb adatbázisok

Tekintsük át a beszerzési statisztika sorrendjében a külföldről történő könyvtárközi kölcsönzésnél leghatékonyabb segítséget jelentő adatbázisokat. Mivel elsősorban szakirodalom behozatalára van igény, azok a közös katalógusok a legfontosabbak, amelyek az egyetemi és főiskolai könyvtárak, valamint a szakkönyvtárak állományait egyesítik.

A világ legfontosabb könyvtári adatbázisai fölötti nagy ernyőként használható a *KVK (Karlsruher Virtueller Katalog)* metakeresője⁷, mely egyidejűleg kb. 500 millió dokumentum között biztosít keresési lehetőséget.

Németországban a közös katalógusok tartománycsoportok (*SWB*⁸ – Délnyugat-Németország, *HBZ*⁹ – Észak-Rajna-Vesztfália és Rajna-Pfalz, *HEBIS*¹⁰ – Hessen és Rajna-Pfalz egy része, *GVK*¹¹ – Észak-Németország, *KOBV*¹²

– Berlin-Brandenburg, *BVB*¹³ – Bajorország és Berlin) főként felsőoktatási és szakkönyvtárainak állományait gyűjtik egybe.

Az amerikai *OCLC (Online Computer Library Center)*, a világ legnagyobb könyvtári adatbázisa *Resource Sharing* elnevezésű könyvtárközi modulja¹⁴ 2014 májusáig használható, de 2013 tavaszán párhuzamosan elindult az újonnan fejlesztett *World Share Interlibrary Loan*¹⁵ is, mely számos új kényelmi funkció mellett a keresett könyvek közvetlen megvásárlására is lehetőséget kínál. 2012 óta a megrendelt másolatok fel- és letöltésére rendszeren belüli alapszolgáltatás (*Article Exchange*¹⁶) is rendelkezésre áll.

A *SUDOC*¹⁷ (*Système Universitaire de Documentation*) közös katalógus a francia felsőoktatási könyvtárakon kívül szak- és közkönyvtárak állományait is egyesíti. A norvég *BIBSYS*¹⁸ rendszerben a felsőoktatási könyvtárakon kívül szintén részt vesznek szakkönyvtárak, valamint a norvég nemzeti könyvtár is. Hasonló szerepet tölt be Nagy-Britanniában a *COPAC*¹⁹ adatbázis. Ausztriában az egyetemi és szakkönyvtárak az *ÖVB*²⁰-ben (*Österreichischer Bibliothekenverbund*) egyesülnek. A svéd *LIBRIS*²¹ rendszerben a felsőoktatási és szakkönyvtárakon kívül néhány közkönyvtár is részt vesz. Olaszország hasonló adatbázisa az *SBN*²² (*Servizio Bibliotecario Nazionale*).

Főbb tendenciák a külföldi könyvtárközi kölcsönzésben

A könyvtárközi kérések száma évek óta csökken, miközben egyre több a különleges dokumentumtípusokra vonatkozó, nem rutinszerű, nagy munkaigényű kérés. Ennek hátterében a válság hatásán kívül nyilván az is meghúzódik, hogy az interneten egyre nagyobb arányban férhető hozzá a könyvtárközi kölcsönzésben hagyományosnak tekinthető szövegek.

A másolatokat mind gyakrabban kérik elektronikus formátumban, ezek aránya a papírmásolatokkal szemben meredeken nő. A folyamatot erősíti az is, hogy számos könyvtár igényel saját digitalizálási tevékenysége kiegészítéseként digitális másolatokat hiánypótlásként, helyisme-

reti gyűjteményének vagy akár digitális könyvtárának bővítésére.

A könyvtárközi kölcsönzés finanszírozásában is növekszik a pályázatok szerepe. Ez a környező országok magyarul területeiről is elmondható, a számukra kiírt pályázati forrásokból olykor digitalizálási projektek is támogathatók.

Növekvő igény mutatkozik a külföldi könyvtárak és magánszemélyek részéről a korszerű fizetési módok (hitelkártya, elektronikus fizetés) igénybevétele iránt is. Ennek infrastruktúráját a közeljövőben mindenképpen fontos lenne biztosítani.

A könyvtárak világában is egyre jelentősebb szerepet játszó e-könyveknek a könyvtárközi kölcsönzésben – elsősorban jogi akadályok miatt – egyelőre még nincs hasonló súlya.

A most említett szinte valamennyi tényezőt új megvilágításba helyezi majd az OSZK-ban jelenleg zajló *ELDORADO (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára)*-projekt²³, mely 2014 végétől nemcsak országos keretrendszert biztosít az elektronikus dokumentumszolgáltatásnak, de egyben az e-dokumentumok kiterjedt információs bázisa is lesz.

Jegyzetek

1. A Tatabányán 2013. október 14-én rendezett XIII. Országos ODR-konferencián elhangzott előadás kissé bővített változata.
2. Ld. 1997. évi CXL. tv. 60. § c, 61. § h
3. Megszervezése az 1920-as években kezdődött, történetéről lásd: <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1997/2/rady.html>.
4. http://www.oszk.hu/sites/default/files/konyvtarkozi_regisztracio.pdf
5. http://www.oszk.hu/konyvtarkozi_dokumentumellatas
6. <http://www.oszk.hu/kok/?language=hu>
7. <http://www.bibliothek.kit.edu/cms/ueber-uns.php>
8. <http://swb.bsz-bw.de>
9. <http://oceanos-www.hbz-nrw.de>
10. <http://www.hebis.de>
11. <http://gso.gbv.de>
12. <http://www.kobv.de>
13. <http://www.bib-bvb.de>
14. http://www.oclc.org/content/dam/oclc/services/brochures/211370usb_worldcat_resource_sharing.pdf
15. <http://oclc.org/worldshare-ill.en.html>
16. <http://www.oclc.org/worldshare-ill/features/article-exchange.en.html>
17. <http://en.abes.fr/Sudoc/Sudoc-Catalogue/The-Sudoc-catalog>
18. http://bibsys.org/english/pages/organisation_bibsys.php
19. <http://copac.ac.uk/about>
20. <http://www.obvsg.at/bibliothekenverbund/grundlagen>
21. http://librihelp.libris.kb.se/help/about_libris_eng.jsp?open=about
22. http://www.iccu.sbn.it/opencms/opencms/en/main/sbn/cat_sbn
23. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00213/pdf/EPA01367_3_K_2013_05_22-30.pdf

Beérkezett: 2014. március 6.

A Videotoriumban megnézhetők a 2014 áprilisában Pécsen tartott Networkshop előadásai.

Elérhetőség: http://videotorium.hu/hu/events/details/1348,Networkshop_2014_konferencia

(Forrás: *Katalist*, 2014. május 5. Moldován István híre)

Megjelent az MKE webmagazinjának, a Könyvtárvilágnak idei második száma, melyet ezen a címen olvashatnak: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag>

(Forrás: *Katalist*, 2014. május 5. Fehér Miklós tájékoztatása)

Könyvkultúra Magazin címmel a Kellő online folyóiratot indított. A kiadványban naponta frissülő hírek, kritikák találhatóak könyvekről, kultúráról, a könyves közélet eseményeiről.

A magazin elérhetősége: <http://konyvkultura.kello.hu>

(Forrás: 2014. április 17. Bariczné Rózsa Mária tájékoztatásából)